

ברכות פרק רביעי תפלת השחר

(ברכות כו, א)

משנה:

תפלת השחר עד חצות;

רבי יהודה אומר: עד ארבע שעות.

תפלת המנחה עד הערב (עד חשכה);

רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה. (בגמרא מפרש לה.)

תפלת הערב אין לה קבע (כל הלילה זמנה); (ובגמרא מפרש מאי לשון 'אין לה קבע').

ושל מוספים כל היום;

רבי יהודה אומר: עד שבע שעות.

גמרא:

ורמינהו 'מצותה' (של קריאת שמע) עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל כיום'!?

כי תניא ההיא – לותיקין (המקדימין למצות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומצותו – מקדימים לאחר הנץ החמה להתפלל; וכי תנן במתניתין – למאחרים: שלא יאחר יותר מחצות, שמשם ואילך עבר הזמן), דאמר רבי יוחנן: ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה, וכולי עלמא (שאר המתפללין המאחרין – יכולין לאחר) עד חצות ותו לא. והאמר רב מרי בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן: טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל בשחרית שתיים; שחרית – מתפלל במנחה (היינו אחר חצות) שתיים? כולי יומא מצלי ואזיל; עד חצות יהבי ליה שכר תפלה בזמנה, מכאן ואילך – שכר תפלה יהבי ליה, שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה.

איבעיא להו: טעה ולא התפלל מנחה, מהו שיתפלל ערבית שתיים? אם תימצי לומר (אם תשיבני בשאלתי ממה שאמרנו) 'טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים' – משום דחד יומא הוא, דכתיב (בראשית א, ה) [ויקרא אלהים לאוריום ולחשך קרא לילה] ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, אבל הכא – תפלה במקום קרבן היא, וכיון דעבר יומו – בטל קרבנו (ואינו מקריבו ביום אחר אם זמנו קבוע, כגון מוספים של כל יום ויום)? או דילמא כיון ד'צלותא רחמי היא', כל אימת דבעי מצלי ואזיל?

תא שמע דאמר רב הונא בר יהודה אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: טעה ולא התפלל מנחה – מתפלל ערבית שתיים, ואין בזה משום דעבר יומו בטל קרבנו.

מיתיבי: ' (קהלת א, טו) מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות:

'מעות לא יוכל לתקון' – זה שבטל קרית שמע של ערבית וקרית שמע של שחרית, או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית; 'וחסרון לא יוכל להמנות' זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם. אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: הכא במאי עסקינן? – שבטל במזיד.

אמר רב אשי: דיקא נמי, דקתני 'בטל' ולא קתני 'טעה' – שמע מינה.

(ברכות כו, ב)

תנו רבנן: 'טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת – מתפלל כליל שבת שתיים';

טעה ולא התפלל מנחה בשבת – מתפלל כמוצאי שבת שתיים של חול; מבדיל בראשונה (פעם ראשונה מתפלל בשביל תפלה של עכשיו, לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת; והשניה היא בשביל תשלומי תפלת שבת –) ואינו מבדיל בשניה, ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה – שניה עלתה לו (בשביל תפלת מוצאי שבת), ראשונה לא עלתה לו (שאינה כלום: שאין לו להקדים תפלה שעבר זמנה לתפלה שזמנה עכשיו; והשניה נמי לא עלתה לו לשל שבת: הואיל והבדיל בה – גילה דעתו שאינה של שבת, והיא תחשב לשל ערבית). – למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי, ומהדרינן ליה; ורמינהו: 'טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחית

המתים ושאלה בברכת השנים - מחזירין אותו; הבדלה בחונן הדעת
אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס! קשיא.

איתמר: רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות - אבות תקנום (כדקתני
בבביתא לקמיה); רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות - כנגד תמידין
תקנום (אנשי כנסת הגדולה).
תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא ותניא כוותיה דרבי יהושע
בן לוי:
תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: 'אברהם תקן תפלת שחרית
שנאמר (בראשית יט, כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם [את פני ה'] ואין
עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קלז) ויעמד פינחס ויפלל [ותעצר המגפה];
יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר (בראשית כד, טג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב [וישא
עיניו וירא והנה גמלים באים], ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קב, א) תפלה לעני כי
יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו;
יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר (בראשית כח, יא) ויפגע במקום וילן שם [כי בא השמש ויקח
מאבני המקום וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא], ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר (ירמיהו
טז, ט) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם דנה ותפלה ואל תפגע בי [כי אינני שמע
אתך];
ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: 'מפני מה אמרו "תפלת השחר
עד חצות"? - שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות; ורבי
יהודה אומר: "עד ארבע שעות", שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד
ארבע שעות (רבי יהודה סבירא ליה שאין תמיד של שחר קרב אלא עד ארבע שעות);
ומפני מה אמרו "תפלת המנחה עד הערב"? - שהרי תמיד של בין
הערבים קרב והולך עד הערב; רבי יהודה אומר "עד פלג המנחה",
שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה;
ומפני מה אמרו "תפלת הערב אין לה קבע"? - שהרי אברים (של
עולות) ופדרים (של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה) שלא נתעכלו מבערב
קרבנים והולכים כל הלילה (וכנגדן תקנו תפלת ערבית);
ומפני מה אמרו "של מוספין כל היום"? - שהרי קרבן של מוספין
קרב כל היום; רבי יהודה אומר "עד שבע שעות", שהרי קרבן מוסף
קרב והולך עד שבע שעות;
ואיזו היא 'מנחה גדולה'? - משש שעות ומחצה ולמעלה (אם בא להקדים
תמיד של בין הערבים - אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה, ד'בין הערבים' כתיב ביה [נשמות כט, לט]; מכי
ינטו צללי ערב: משהחמה נוטה למערב, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, דאמר מר 'חצי שש וחצי שבע
חמה עומדת בראש כל אדם באמצע הרקיע' (פסחים טז, ב));
ואיזו היא 'מנחה קטנה'? - מתשע שעות ומחצה ולמעלה (זמן תמיד של בין
הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה, כדתנן ב'תמיד נשחט' (פסחים נח).) נשחט בשמונה ומחצה
וקרב בתשע ומחצה, והתם מפרש טעמא).

איבעיא להו: רבי יהודה, פלג מנחה קמא קאמר או פלג מנחה
אחרונה קאמר (חלק את שתי שעות ומחצה הנותנים ביום, ותמצא פלג אחרון של מנחה מ"א שעות
חסר רביע ולמעלה)?
תא שמע, דתניא: 'רבי יהודה אומר: פלג המנחה אחרונה אמו, ו
היא י"א שעות חסר רביע'.
נימא תיהוי תיובתיה דרבי יוסי ברבי חנינא?
אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא: לעולם אימא לך תפלות אבות
תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות; דאי לא תימא הכי (דמודה רבי יוסי
ברבי חנינא דרבנן אסמכינהו אקרבנות) - תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא מאן
תקנה? אלא תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות (אלא על
כרחן רבנן אסמכינהו אקרבנות, וכי עיינו במוספין ולא מצאו תפלה כנגדה - עמדו הם ותקנוה).

רבי יהודה אומר עד ארבע שעות:
איבעיא להו: עד ועד בכלל (לרבי יהודה הוא דקא בעי, דאילו לרבנן - עד ולא עד בכלל)
או דלמא עד ולא עד בכלל?
תא שמע: 'רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה'; אי אמרת בשלמא 'עד
ולא עד בכלל', היינו דאיכא בין רבי יהודה לרבנן, אלא אי
אמרת 'עד ועד בכלל', רבי יהודה

(ברכות כז, א) היינו רבנן (דקסלקא דעתא רבי יהודה - פלג אחרון של מנחה אחרונה קאמר) ! אלא מאי, 'עד ולא עד בכלל'?: אימא סיפא: 'ושל מוספין כל היום; רבי יהודה אומר: עד שבע שעות', ותניא 'היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה - מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף, שזו תדירה וזו אינה תדירה; רבי יהודה אומר: מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה, שזו עוברת וזו אינה עוברת' (רבנן לטעמייהו, דאמרי 'תפלת המוספים כל היום' כמו של מנחה, הלכך תדיר קודם; ורבי יהודה לטעמיה, דאמר מוספין עד שבע שעות ותו לא, והויא לה מצוה עוברת, ושל מנחה יש לה עוד שהות עד פלג המנחה) ; אי אמרת בשלמא 'עד ועד בכלל' - היינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי (חצי האחרון של שעה שביעית הוא זמן לשתייה, דהא אמר 'מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה'), אלא אי אמרת 'עד ולא עד בכלל' - היכי משכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי?: כיון דאתיא לה של מנחה אזלא לה של מוספין (הרי עבר זמן המוספים משעברה שעה ששית) ! אלא מאי, 'עד ועד בכלל' ? קשיא רישא: מאי איכא בין רבי יהודה לרבנן ? מי סברת דהאי פלג מנחה - פלג אחרונה קאמר? פלג ראשונה קאמר (פלג ראשונה של מנחה אחרונה ועד בכלל), (ואף על גב דתנא ירב סיימנא לפלג אחרונה, דקתני 'איזו פלג מנחה מ"א שעות חסר רביע') והכי קאמר: אימת נפיק פלג ראשונה ועייל פלג אחרונה? - מכי נפקי י"א שעות חסר רביע. אמר רב נחמן: אף אנן נמי תנינא (לרבי יהודה עד ועד בכלל): 'רבי יהודה בן כבא העיד חמשה דברים: שממאנין את הקטנה (קטנה שהשיאתה אמה לאחר מיתת אביה - דמדאורייתא אין קדושה כלום, שהרי קטנה אינה בת דעת, ואת אמה לא זכתה תורה להיות לה כח לקדשה אלא לאב, שנאמר את בתי נתתי לאיש הזה (דברים כב, טו), ומיהו רבנן תקינו לה קדושין להצריכה מיאון, כדי שישאוו ולא תצא לזנות; לפיכך אם מיאנה לאחר זמן, ואמרה "אי אפשי בו" - יוצאת ומותרת לכל אדם ואינה צריכה הימנו גט; והעיד רבי יהודה בן בבא שפעמים שמצוה על בית דין ללמדה שתמאן בו, כגון שני אחים נשואין שתי אחיות יתומות, אחת גדולה וקדושה קדושי תורה, ואחת קטנה שאין קדושה אלא מדרבנן, ומת בעלה של גדולה בלא בנים ונפלה לפני אחיו ליבום, ונמצאת זקוקה לו מן התורה, וזיקה זו אוסרת את אשתו עליו משום 'אחות זקוקה' שהיא כאחות אשתו! ואמר רבי אליעזר במסכת יבמות (פ"ג מ"ז דף קט.) מלמדין קטנה זו שתמאן בבעלה ותעקור קדושה למפרע ותעשה כל בעילותיה כאלו הן של זנות כדי להתיר את בעלה ליבם את אחותה, דתנן: 'נושאים על האנוסה ועל המפוטת' (יבמות פ"א מ"א; דף צז.), והעיד רבי יהודה בן בבא ביום שנשנית עדיית שהלכה כרבי אליעזר) ושמשאין את האשה על פי עד אחד (שאמר לה "מת בעלך במדינת הים" (יבמות פ"א מ"א; דף קכב.)), ועל תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש (שניקד קדקדו של תינוק במקום שהמוח רופף וניקב את מוחו, וסקלוהו כמשפט שור שנגח את האדם, דכתיב (שמות כא, פסוקים כח, כט) השור יסקל, וגמרינן בגזירה שוה 'שור שור' משבת לעשות כל בהמה חיה ועוף כשור (בבא קמא נד:)) ועל יין בן ארבעים יום (שיצא מכלל יין מגתו' ובא לכלל יין גמור, וקרינן ביה נסך שכר (במדבר כח, טז)) שנתנסך על גבי המזבח ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות (ותו לא). 'עד (אלמא כרבי יהודה סבירא ליה, וקאמר 'ארבע שעות', אלמא) שמע מינה (לרבי יהודה) 'עד ועד בכלל' ! שמע מינה.

אמר רב כהנא: הלכה כרבי יהודה (דמתניתין, דאין תמיד של שחר קרב לאחר ארבע שעות, והוא הדין לתפלה) הואיל ותנן בבחירתא כוותיה (עדיות קרי 'בחירתא': שהלכה כאותן עדיות).

ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות: מאן תנא להא דתנן: ' (שמות טז, כא) [וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו] וחם השמש ונמס בארבע שעות; אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא כשש שעות? [עוד כאן כמו מכילתא בשלח מסכתא דויסע פרשתא ד] כשהוא אומר (בראשית יח, א) [וירא אליו ה' באלני ממרא והוא ישב פתח האהל] כחום היום - הרי שש שעות אמור (כלומר: מצינו במקום אחר ששינה הכתוב בלשונו ואמר והוא יושב פתח האהל כחום היום ולא אמר 'כחום השמש' אלא 'היום', משמע: כל המקומות חמין, בין חמה בין צל - הוא מדבר בשעה ששית); הא מה אני מקיים 'וחם השמש ונמס' (דמשמע השמש חם והצל צונן) ? - בארבע שעות (דאילו קודם ארבע שעות אף השמש צונן); מני (הא דמשמע דארבע לאו בקר הוא, דהא כתיב וילקטו אותו בבקר בבקר וחם השמש, ונמס - הנותר; ומדמוקי ונמס בארבע שעות - מכלל דלאו

זמן לקיטה הוא, ולא 'בקר' מיקרי? לא רבי יהודה ולא רבנן! אי רבי יהודה - עד ארבע שעות נמי צפרא הוא! אי רבנן - עד חצות נמי צפרא הוא (דהא אמרת 'עד ועד בכלל', וגבי תמיד כתיב תעשה בבקר [שמות כט, לט])! אי בעית אימא רבי יהודה, אי בעית אימא רבנן: אי בעית אימא רבנן: אמר קרא 'בבקר בבקר' - חלקהו לשני בקרים (שלא היו לוקטים אלא בשלש שעות ראשונות, שהוא 'בקר ראשון'); ואי בעית אימא רבי יהודה: האי 'בקר' יתירא - להקדים לו שעה אחת. דכולא עלמא מיהא 'וחם השמש ונמס' - בארבע שעות; מאי משמע? אמר רבי אחא בר יעקב: אמר קרא: 'וחם השמש ונמס', איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן? - הוי אומר בארבע שעות.

תפלת המנחה עד הערב וכו': אמר ליה רב חסדא לרב יצחק: התם אמר רב כהנא (גבי תפלת השחר) 'הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה', הכא מאי? אישתיק ולא אמר ליה ולא מדי. אמר רב חסדא: נחזי אנן: מדרב מצלי של שבת בערב שבת (שקבל עליו שבת) מבעוד יום - שמע מינה הלכה כרבי יהודה (שמע מינה כרבי יהודה סבירא ליה, דאמר: מפלג המנחה אזיל ליה זמן תפלת המנחה ועייל ליה זמן תפלת ערבית)! אדרבה: מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא - שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה! השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר ועבד כמר עבד.

רב איקלע לבי גניבא וצלי של שבת בערב שבת, והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא [מנחה של יום ששי - גליון הש"ס] לאחריה דרב, וסיים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה (כלומר: לא הפסיק בין רבי ירמיה ולכותל לעבור לפניו ולישב במקומו, אלא עמד על עמדו) - שמע מינה תלת: שמע מינה: מתפלל אדם של שבת בערב שבת, ושמע מינה: מתפלל תלמיד אחורי רבו, ושמע מינה: אסור לעבור כנגד המתפללין. מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: אסור לעבור כנגד המתפללין. איני! והא רבי אמי ורבי אסי חלפי! רבי אמי ורבי אסי - חוץ לארבע אמות הוא דחלפי. ורבי ירמיה היכי עביד הכי? והא אמר רב יהודה אמר רב 'לעולם אל יתפלל אדם

(ברכות כז, ב) לא כנגד רבו (אצל רבו ומראה כאילו הם שוים) ולא אחורי רבו (נמי יוהרא הוא), ותניא [נלה רבתי פ"ב מ"לח]: 'רבי אליעזר אומר: המתפלל אחורי רבו, והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו! (כשאר כל אדם "שלום עליך", ולא אמר לו "שלום עליך רבי"), והחולק על ישיבתו של רבו, והאומר דבר שלא שמע מפי רבו - גורם לשכינה שתסתלק מ ישראל!?' שאני רבי ירמיה בר אבא, דתלמיד חבר הוה, והיינו דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב (אותו היום שהתפלל רב של שבת בערב שבת, אמר ליה רבי ירמיה): "מי בדלת (מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפלתך)? "אמר ליה: "אין, בדילנא!" - ולא אמר 'מי בדיל מר' (שמע מינה תלמיד חבר הוה ליה)! ומי בדיל - והאמר רבי אבין: 'פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס למרחץ (סלקא דעתך לאחר שגזרו על הזיעה ועל הרחיצה בשבת, כדאמרינן במסכת שבת בפרק 'כירה שהסיקה' (מ), אלמא אף על גב דצלי - לא בדיל מאיסורי שבת) ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה? אמר רבא: ההוא - דנכנס להזיע (מחמת חום בית המרחץ ולא נתן עליו מים), וקודם גזירה הוה (עד שלא גזרו על הזיעה). (ובכל דוכתא דאמרינן 'כדאמר רבא להזיע כו' - מהכא אמרינן). איני! והא אביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי לכברויי סלי (לעשן אותן בגפרית לאחר שהתפלל של שבת בערב שבת)!?

ההוא טעותא הואי (לא קבל עליו תוספת שבת משעת תפלה מדעת, אלא יום המעונן היה, וכסבור חשכה - ואחר כך זרחה חמה) .

וטעותא מי הדרא? והא אמר אבידן: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה ובאו ושאלו את רבי, ואמר: 'הואיל והתפללו - התפללו (ולא הצריכם להתפלל משתחשך)' (אלמא תפלה היא, ואף על פי שלא הותרו במלאכה, התם הוא דלא לעבור על דברי תורה, אבל לענין תוספת אף על גב דבטעות הוה - תוספת הוא על ידי תפלה, הואיל ואמר תפלה קבלה היא) ! ? שאני צבור, דלא מטרחינן להו.

אמר רבי חייא בר אבין: רב צלי של שבת בערב שבת; רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת.

רב צלי של שבת בערב שבת, אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס?

תא שמע: דאמר רב נחמן אמר שמואל: מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, והלכתא כוותיה.

רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת; אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס?

תא שמע, דאמר רב יהודה אמר שמואל: מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס.

אמר רבי זירא אמר רבי אסי אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא אמר רב: בצד עמוד זה התפלל רבי ישמעאל ברבי יוסי של שבת בערב שבת.

כי אתא עולא - אמר 'בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה, ולא רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא רבי אלעזר ברבי יוסי הוה, ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת בשבת הוה.

תפלת הערב אין לה קבע:

מאי 'אין לה קבע'? : אילימא דאי בעי מצלי כוליה ליליא -

ליתני 'תפלת הערב כל הלילה'? אלא מאי 'אין לה קבע'? כמאן

דאמר תפלת ערבית רשות, דאמר רב יהודה אמר שמואל: תפלת

ערבית, רבן גמליאל אומר חובה, רבי יהושע אומר רשות.

אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה;

ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.

תנו רבנן: 'מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר ליה:

תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות!

בא לפני רבן גמליאל, אמר ליה: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: חובה!

אמר ליה: והלא רבי יהושע אמר לי רשות?

אמר ליה: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין (חכמים המנצחים זה את זה בהלכה) לבית המדרש!

כשנכנסו בעלי תריסין - עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה?

אמר ליה רבן גמליאל: חובה! אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה?

אמר ליה רבי יהושע: לאו!

אמר ליה: והלא משמך אמרו לי רשות? אמר ליה: יהושע! עמוד על רגליך ויעידו בך!

עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת; ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי (על כרחי אני צריך להודות שאמרתי לו רשות)?

היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן (שהיה עומד לפני רבן גמליאל ומשמיע

לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל): עמוד (שתוק)! - ועמד.

אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל? בראש השנה אשתקד (שנה שעברה)

צעריה (במסכת ראש השנה פ"ב מ"ט; דף כה.) שאמר לו "גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום

הכפורים שחל להיות בחשבוןך", בכורות (במסכת בכורות (דף לו.)) במעשה דרבי צדוק

צעריה (רבי צדוק הוה ליה בוכרא, ואמר ליה רבן גמליאל לרבי יהושע: "עמוד על גליך כו", כי הכא), הכא נמי צעריה! תא ונעבריה (בואו ונעביר אותו מן הנשיאות) ! מאן נוקים ליה? נוקמיה לרבי יהושע - בעל מעשה הוא (והוה ליה לרבן גמליאל צערא טפי); נוקמיה לרבי עקיבא - דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות (ודילמא עניש ליה רבן גמליאל); אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא; הוא חכם - דאי מקשי ליה מפרק ליה; והוא עשיר - דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר - אף הוא אזל ופלח; והוא עשירי לעזרא - דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה. אתו ואמרו ליה: ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? אמר להו: איזיל ואימליך באינשי ביתי; אזל ואמליך בדביתהו, אמרה ליה:

(ברכות כח, א) דלמא מעברין לך (יורידוך מן הנשיאות בשביל אחר) !? אמר לה: לשתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר (כוס זכוכית יקרה שקורין לה בלשון ישמעאל 'ערקיא', ואומרים בני אדם במשל הדיוט: יום אחד ישתמש בו בעליו ויתכבד בו, ואם ישבר - ישבר). (ולא גרסינן 'מעלין בקדש') אמרה ליה: לית לך חירותא (אין לך שערות לבנות של זקנה, ונאה לדרשן להיות זקן) ! ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה; אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא (י"ח שורות של זקנה); היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה [ברכות פ"א מ"ה]: "הרי אני כבן שבעים שנה" - ולא 'בן שבעים שנה'.

תנא: 'אותו היום סלקוהו לשומר הפתח, ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס, שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר "כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש"; ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי; אמר רבי יוחנן: פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן: חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי, וחד אמר שבע מאה ספסלי; הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל (כשראה שנתוספו היום תלמידים רבים), אמר: דלמא חס וחלילה מנעתי תורה מישראל (והיה דואג שלא יענש במה שמנעם בימיו מלבא) ! אחזו ליה בחלמיה חצבי חירוי דמליין קטמא [כלים לבנים מלאים אָפֶר] (כלומר: אף אלו אינם ראויים). ולא היא: ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה.

תנא: 'עדינות - כו ביום נשנית; וכל היכא דאמרינן 'כו ביום' - ההוא יומא הוה; ולא היתה הלכה שהיתה תלויה (בספק) בבית המדרש שלא פירשוה (מתוך שרבו התלמידים - רב החדוד והפלפול); ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת, דתנן [ידיים ט"ז מ"ד]: 'כו ביום בא יהודה גר עמוני לפנייהם בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבא בקהל. אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר (דברים כג, ט) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' [גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם]! אמר לו רבי יהושע: וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין? כבד עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר (ישעיהו י"ג) [כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי] ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוטתי [כתוב: שושית] ואוריד כאביר יושבים - וכל דפריש מרובא פריש. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר (ירמיהו מט, י) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם ה' וכבר שבו!

אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר (עמוס ט, יד) **ושבתי את שבות עמי ישראל** [ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם] - **ועדיין לא שבו!** מיד התירוהו לבא בקהל.

אמר רבן גמליאל: הואיל והכי הוה איזיל ואפייסיה לרבי יהושע; כי מטא לביתיה - חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן (כותלי ביתו של רבי יהושע שהיו שחורות), אמר לו: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (עושה פחמים; ויש אומרים נפח)!

אמר לו: אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים. אמר לו: נענית ליך (דברתי למולך יותר מן הראוי)! מחול לי! לא אשגח ביה.

עשה בשביל כבוד אבא!

פייס.

אמרו מאן ניזיל ולימא להו לרבנן?

אמר להו ההוא כובס: אנא אזילנא.

שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא - ילבש מדא (הרגיל ללבוש המעיל ילבש כלומר הרגיל בנשיאות יהיה נשיא), ומאן דלא לביש מדא - ימר ליה למאן דלביש מדא: שלח מדך ואנא אלבשיה.

אמר להו רבי עקיבא לרבנן: טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצערו לרבנן.

אמר רבי יהושע: מוטב דאיכום ואיזיל אנא לגבייהו; אתא, טרף אבבא, אמר ליה: מזה בן מזה יזה (כהן בן כהן יזה את מי חטאת), ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה: מימך מי מערה, ואפרך אפר מקלה (אפר הקלוי בתנורים ובכירות כלומר אפר סתם).

אמר ליה רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך? למחר אני ואתה נשכים לפתחו.

אמרי: היכי נעביד? נעבריה? גמירי מעלין בקדש ואין מורדין! נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא - אתי לקנאויי! אלא לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתי ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא. והיינו דאמר מר (במסכת חגיגה): "שבת של מי היתה? של רבי אלעזר בן עזריה היתה".

ואותו תלמיד (ששאל תפלת ערבית רשות או חובה) - רבי שמעון בן יוחאי הוה.

ושל מוספין כל היום:

אמר רבי יוחנן: ונקרא פושע (המאחר כל כך).

תנו רבנן: 'היו לפניו שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוסף - מתפלל של מנחה (מאחר שהגיע זמנה כדי להקדימה בתחלת זמנה, שלא יקרא פושע גם עליה) ואחר כך מתפלל של מוסף (הואיל ואיחר זמנה - אינו עובר, דהא אמרי רבנן **זשל מוספים כל היום**)', שזו תדירה וזו אינה תדירה; רבי יהודה אומר: מתפלל של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, שזו מצוה עוברת (רבי יהודה לטעמיה, דאמר עד שבע שעות ותו לא) וזו מצוה שאינה עוברת. אמר רבי יוחנן: הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף.

רבי זירא, כי הוה חליש מגירסיה - הוה אזיל וייתיב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי, אמר: כי חלפי רבנן (תלמידים היוצאים מבית רבי נתן) אז איקום מקמיהו ואקבל אגרא; נפק, אתא רבי נתן בר טובי, אמר ליה: מאן אמר הלכה בי מדרשא (מי מבני הישיבה אמר בבית המדרש שהלכה כרבי יהודה)? אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: אין הלכה כרבי יהודה דאמר מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה.

אמר ליה: רבי יוחנן אמרה?

אמר ליה: אין! תנא מיניה ארבעין זמנין!

אמר ליה: חדא היא לך או חדת היא לך (אחת היא דבר משמו של רבי יוחנן אלא זו בלבד, לכך חביבה היא לך? או חדשה היא לך: שהיית סבור שאחד מן האחרים אמרה)?

אמר ליה: חדת היא לי, משום דמספקא לי ברבי יהושע בן לוי (סבור הייתי שרבי יהושע בן לוי אמרה).

אמר (ולא גרסין 'דאמר') רבי יהושע בן לוי: כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות לרבי יהודה - עליו הכתוב אומר (צפניה ג, יח) נוגי ממועד אספתי ממך היו [משאת עליה חרפה] (ממועד - מחמת שהעבירו מועדי התפלות והחגים יהיו נוגים ואסופים וכלים) ;

מאי משמע דהאי 'נוגי' לישנא דתברא הוא?
כדמרגם רב יוסף: תברא אתי על שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים.
אמר רבי אלעזר: כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לר' יהודה - עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי ממך היו;
מאי משמע דהאי 'נוגי' לישנא דצערא הוא?
דכתיב (תהלים קיט, כח) דלפה נפשי מתוגה [קימי כדברך].
רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: (איכה א, ד) [דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהני נאנחים] בתולותיה נוגות והיא מר לה.

(ברכות כח, ב)
רב אויא חלש ולא אתא לפרקא דרב יוסף (שהיה ראש הישיבה בפומבדיתא, והיה דורש בשבת קודם תפלת המוספין, ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת ומתפללים תפלת המוספין) ;
למחר, כי אתא - בעא אביי לאנוחי דעתיה דרב יוסף, אמר ליה:
מאי טעמא לא אתא מר לפרקא?
אמר ליה: דהוה חליש לבאי ולא מצינא.
אמר ליה: אמאי לא טעמת מידי ואתית?
אמר ליה: לא סבר לה מר להא דרב הונא, דאמר רב הונא 'אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין' ?
אמר ליה: איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד, ולטעום מידי ולמיתי.
אמר ליה: ולא סבר לה מר להא דאמר רבי יוחנן: 'אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור' ?
אמר ליה: לאו אתמר עלה: 'אמר רבי אבא: בצבור שנו (אם הוא בבית הכנסת עם הצבור - לא יקדים להתפלל) ' !
ולית הלכתא לא כרב הונא ולא כרבי יהושע בן לוי:
כרב הונא - הא דאמרן; כרבי יהושע בן לוי - דאמר רבי יהושע בן לוי: כיון שהגיע זמן תפלת המנחה - אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה.

משנה:
רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה.
אמרו לו: מה מקום לתפלה זו (כלומר: מה טיבה) ?
אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי.

גמרא:
תנו רבנן: 'בכניסתו מהו אומר? - יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי' (על כשלוני; הרי דעות שתיים שיבאו על ידי: שאגרום להם שיענשו [ועיי' מהרש"א]), ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח בהם [ועיי' מהרש"א];
ביציאתו מהו אומר?
מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות (חנוונים או עמי הארץ שעוסקים בדבר שיחה), שאני משכים והם משכימים: אני משכים לדברי תורה, והם משכימים לדברים בטלים; אני עמל והם עמלים: אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר; אני רץ והם רצים: אני רץ לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת.

תנו רבנן: 'כשחלה רבי אלעזר [בן עזריה – גליון הש"ס על פי דרך ארץ רבה פ"ג] - נכנסו תלמידיו לבקרו, אמרו לו: רבינו! למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא!

אמר להם: הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון (לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, לשון אחר: משיחת ילדים), והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים; וכשאתם מתפללים - דעו לפני מי אתם עומדים (כדי שתתפללו ביראה ובכוונה) - ובשכיל כך תזכו לחיי העולם הבא.

וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי - נכנסו תלמידיו לבקרו; כיון שראה אותם - התחיל לבכות; אמרו לו תלמידיו: נר ישראל! עמוד הימיני (שני עמודים העמיד שלמה באולם; שם הימני 'יכין' ושם השמאלי 'בועז' (מלכים א' ז, כא); הימיני לעולם חסוב) - פטוש החזק (המפוצץ פי"ק בלע"ז)! מפני מה אתה בוכה?

אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני (חובש אותי) אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם (לעולם הבא), ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון - אף על פי כן הייתי בוכה (מאימת משפטו, אם לדין מוליכין אותי לפניו); ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי - כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - מיתתו מיתת עולם, ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים: אחת של גן עדן ואחת של גיהנום, ואיני יודע באיזו מוליכים אותי - ולא אבכה?

אמרו לו: רבינו, ברכנו!

אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם.

אמרו לו תלמידיו: עד כאן (בתמיה, כלומר: ולא יותר ממורא בשר ודם)?

אמר להם: ולואי (שיהא כמורא בשר ודם, שאם כן תחדלו מעבירות הרבה)! תדעו: כשאדם עובר עבירה אומר "שלא יראני אדם" (עבירה. בסתר ממורא הבריות, ויודע שהכל הוא גלוי להקב"ה ואינו מניח בכך).

כשעת פטירתו אמר להם: פנו כלים מפני הטומאה (טומאת אהל המת בכל הבית) והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא (אלי ללוותי).

משנה:

רבן גמליאל אומר: בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה.
 רבי יהושע אומר: מעין שמנה עשרה (בגמרא מפרש);
 רבי עקיבא אומר: אם שגורה תפלתו בפיו - מתפלל שמנה עשרה, ואם לאו - מעין שמנה עשרה;

רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים!

רבי יהושע אומר: ההולך במקום סכנה - מתפלל תפלה קצרה ואומר: "הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור (מפרש בגמרא) יהיו צרכיהם לפניך; ברוך אתה ה' שומע תפלה" (- זו 'תפלה קצרה').

היה רוכב על החמור - ירד ויתפלל, ואם אינו יכול לירד (שאין לו מי שיאחז את חמורו) - יחזיר את פניו (לצד ירושלים), ואם אינו יכול להחזיר את פניו - יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.
 היה מהלך בספינה או באסדא* - יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.

(*) באסדא כמו ותשם בסד רגלי (איוב יג, כז); בית הסהר שקורין ציפ"ש בלע"ז; לשון אחר: עצים הקשורים זה עם זה הרבה יחד, ובלשון מקרא אותם רפסודות (ד"ה ב, ב, שו"ט) ובלע"ז רדי"ל, ובלשון אשכנז ולו"ס, ומשיטן בנהר להוליכן ממקום למקום, ויכולין להלך עליהן כמו בספינה)

גמרא:

הני שמנה עשרה, כנגד מי?

אמר רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני: כנגד שמנה עשרה אזכרות שאמר דוד ב'הבול' בני אלים' (תהלים כט) (שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושת השם, כדאמרינן בראש השנה (דף לב): מנין שאומרים אבות - תלמוד לומר: הבול' בני אלים כו');

רב יוסף אמר: כנגד שמנה עשרה אזכרות שבקריאת שמע.
 אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד שמונה עשרה
 חוליות שבשדרה.
 ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך שיכרע עד
 שיתפקקו כל חוליות שבשדרה.
 (שיתפקקו = שיִרְאוּ; הפקקים הם הקשרים, כמו ששנינו (בבא בתרא 9:): 'בקנים ובגפנים מן הפקק שלמעלה',
 והיא הקשר, שחלל הקנה פקוק וסתום שם.)
 עולא אמר: עד כדי שיראה איסור (שני קמטים, אחד מלמטה ואחד מלמעלה, וכאיסור רוחב
 בשר באמצע) כנגד לבו.
 רבי חנינא אמר: כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך.
 אמר רבא: והוא דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע (שהוא ניכר שחפץ לכרוע
 אלא שהוא מצטער).

הני תמני סרי - תשסרי הוויין?!
 אמר רבי לוי: ברכת המינים ביבנה תקנוה (לאחר זמן מרובה).
 כנגד מי תקנוה?
 אמר רבי לוי לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני: כנגד (תהלים
 כטג) [קול ה' על המים] אל הכבוד הרעים [ה' על מים רבים];
 לרב יוסף כנגד אחד שבקריאת שמע, לרבי תנחום אמר רבי יהושע
 בן לוי - כנגד חוליא קטנה שבשדרה.

תנו רבנן: 'שמעון הפקולי (מוכר פקולי צמר גפן, שקורין קיטורין) הסדיר שמונה
 עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה;
 אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת
 המינים?
 עמד שמואל הקטן ותקנה;
 לשנה אחרת שכחה

(ברכות כט, א)
 והשקיף (חשב לזכור אותה, לשון סוכה, כדמתרגמינן וישקף - ואסתכי (בראשית יט, כח)) בה שתיים
 ושלש שעות ולא העלוהו.
 אמאי לא העלוהו? והאמר רב יהודה אמר רב: טעה בכל הברכות
 כלן אין מעלין אותו, בברכת המינים מעלין אותו, חיישינן שמא
 מין הוא?
 שאני שמואל הקטן, דאיהו תקנה.
 וניחוש דלמא הדר ביה?
 אמר אביי: גמירי: טבא לא הוי בישא.
 ולא? והכתיב (יחזקאל יח, כד) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול [ככל התועבות אשר עשה הרשע יעשה
 וחי - כל צדקתו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא במ ימות]?
 ההוא רשע מעיקרו (ושב מרשעתו, פעמים שחזר ונעשה רשע) אבל צדיק מעיקרו -
 לא!
 ולא? והא תנן [אבות 9"ב מ"ד]: 'אל תאמין בעצמך עד יום מותך', שהרי
 יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה
 צדוקי?
 אמר אביי: הוא ינאי (ששנינו בקידושין 9"ג דף טו.) שהרג חכמי ישראל) הוא יוחנן.
 רבא אמר: ינאי לחוד ויוחנן לחוד: ינאי רשע מעיקרו (ונעשה צדיק
 וחזר לרשעתו) ויוחנן צדיק מעיקרו.
 הניחא לאביי, אלא לרבא קשיא?
 אמר לך רבא: צדיק מעיקרו נמי דלמא הדר ביה.
 אי הכי אמאי לא אסקוהו?
 שאני שמואל הקטן דאתחיל בה (התחיל לאומרה וטעה באמצעיתה), דאמר רב
 יהודה אמר רב, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: לא שנו (הא דאמר רב
 יהודה מעלין אותו) אלא שלא התחיל בה, אבל התחיל בה - גומרה.

הני שבע דשבתא כנגד מי?
 אמר רבי חלפתא בן שאול: כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים
 (במזמור קול ה' על המים (תהלים כט));
 הני תשע דראש השנה כנגד מי?

אמר רבי יצחק דמן קרטיגנין: כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה (בפרשת עלף לבי (ש"א ב)), דאמר מר: בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנו;

הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי?
אמר רבי חלבו: כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים (בפרשת ויעמוד שלמה (מלכים א, בפרק ח): רנה, תפלה, תחנון - כלהון כ"ד איכא).

אי הכי כל יומא נמי נמרינהו?
אימת אמרינהו שלמה? - ביומא דרחמי (שהוצרך לבקש רחמים שדבקו שיערים זה בזה ולא היו מניחין להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, כדאמרינן במועד קטן (דף ט.)) ; אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו.

רבי יהושע אומר מעין שמנה עשרה:
מאי 'מעין שמנה עשרה'?
רב אמר: מעין כל ברכה וברכה (כל ברכה אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת); ושמואל אמר: "הביננו ה' אלהינו לדעת דרכיך, ומול את לבבנו ליראתך, ותסלח לנו להיות גאולים, ורחקנו ממכאובינו, ודשננו בנאות ארצך" (לשון 'נוה', כמו בנאות דשא ירביצני (תהלים כג, ו) והוא כנגד ברכת השנים), ונפוצותינו מארבע תקבץ, והתועים על דעתך (העוברים על דבריך) ישפטו (כנגד 'צדקה ומשפט'; לשון אחר: והתועים במשפט על דעתך ישפטו: השיבם ללמדם לשפוט כדבריך; וכן עיקר נראה לי, וכן בהלכות גדולות), ועל הרשעים תניף ידיך, וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך; טרם נקרא אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה".
(ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין שלש ראשונות לשלש אחרונות; 'הביננו' כנגד אתה חונן, 'ומול את לבבנו' כנגד 'השיבנו', 'לסלוח לנו' כנגד סלח לנו, 'להיות גאולים' כנגד גאולה, וכן כולם.)
לייט עלה אביי אמאן דמצלי 'הביננו' (לפי שמדלג הברכות וכוללן בברכה אחת).

אמר רב נחמן אמר שמואל: כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים, מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת.
מתקיף לה רבה בר שמואל: ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה? מי לא תנן [ברכות פ"ה מ"ב] 'דבי עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה; דבי אליעזר אומר בהודאה'?
אטו כל השנה כולה מי עבדינן כרבי עקיבא דהשתא נמי נעביד (כלומר: כשאנו מתפללין שמנה עשרה שלמות, מי עבדינן כרבי עקיבא לומר ברכה רביעית בפני עצמה, דהשתא כשמתפללין הביננו נעביד כותיה)?
כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא? - תמני סרי תקון, תשסרי לא תקון, הכא נמי: שבע תקון (שלש ראשונות ושלש אחרונות ו'הביננו'), תמני לא תקון.
מתקיף לה מר זוטרא: ונכללה (להבדלה) מכלל (בתוך 'הביננו', כדרך שהוא כוללה בחונן הדעת, ויאמר): "הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול (לדעת דרכיך...)"
קשיא.

אמר רב ביבי בר אבבי: כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים.
מתקיף לה מר זוטרא: ונכללה מכלל: "ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר?"
אתי לאטרודי (לטעות).

אי הכי הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאטרודי?
אמרי: התם, כיון דאתיא בתחלת צלותא - לא מטריד; הכא, כיון דאתיא באמצע צלותא - מטריד. (בתחלת התפלה יכול אדם לכיון דעתו יותר מן האמצע.)
מתקיף לה רב אשי: ונימרה בשומע תפלה, דאמר רבי תנחום אמר רב אסי: טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים - מחזירין אותו (גבורות גשמים - הזכרה בעלמא היא, לפיכך מחזירין אותו: שאינה תפלה שיכול לאומרה בשומע תפלה); שאלה בברכת השנים - אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס?
טעה שאני.

גופא אמר רבי תנחום אמר רב אסי: טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים - מחזירין אותו; שאלה בברכת השנים - אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה; והבדלה בחונן הדעת - אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. מיתיבי [תוספתא ברכות פ"ג מ"ב]: 'טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו; שאלה בברכת השנים - מחזירין אותו; והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס.'?

לא קשיא: הא (מחזירין אותו) ביחיד, הא בצבור (יחיד המתפלל עם הצבור); בצבור מאי טעמא לא? - משום דשמעה משליח צבור. אי הכי, האי 'מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה' - 'מפני ששומע משליח צבור' מיבעי ליה! אלא אידי ואידי ביחיד, ולא קשיא: הא (אין מחזירין אותו) דאדכר קודם שומע תפלה (שיכול לאומרה בשומע תפלה),

(ברכות כט, ב)
הא דאדכר בתר שומע תפלה.

אמר רבי תנחום אמר רב אסי אמר רבי יהושע בן לוי: טעה ולא הזכיר של ראש חודש בעבודה - חוזר לעבודה; נזכר בהודאה - חוזר לעבודה; בשים שלום - חוזר לעבודה; ואם סיים - חוזר לראש. אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא: הא דאמרן 'סיים חוזר לראש' - לא אמרן אלא שעקר רגליו, אבל לא עקר רגליו - חוזר לעבודה. אמר ליה: מנא לך הא? אמר ליה: מאבא מרי שמיע לי, ואבא מרי מרב.

אמר רב נחמן בר יצחק: הא דאמרן 'עקר רגליו חוזר לראש' - לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (כגון 'אלהי נצור לשוני מרע' שאנו אומרים בעמידה אחר תפלה), אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו - חוזר לעבודה.

איכא דאמרי אמר רב נחמן בר יצחק: הא דאמרן כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה - לא אמרן אלא שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (הויא סיוס תפלתו כעקירה אפילו לא עקר) - חוזר לראש.

ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע [אין תפלתו תחנונים]: מאי 'קבע'? אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי' (והיינו לשון 'קבע': חוק קבוע הוא עלי להתפלל, וצריך אני לצאת ידי חובתי). ורבנן אמרי: כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים (מי שאינו יכול לכוין לבו לשאול צרכיו). רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: כל שאינו יכול לחדש בה (בבקשתו) דבר (והיינו לשון 'קבע': כיום כן אתמול כן מחר). אמר רבי זירא: אנא יכולנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא (שמא אטעה ולא אדע לחזור למקום שהפסקתי)!

אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו: כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מצוה להתפלל עם דמדומי חמה (תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה; והיינו לשון 'קבע': תפלתו עליו חוק קבוע לצאת ידי חובה, ואינו מקפיד לחזור אחר שעת מצוה ועת רצון).

ואמר רבי זירא: מאי קראה? - (תהלים עב, ה) 'ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים' ('ייראוך עם שמש - זו תפלת 'יוצר', ולפני ירח זו מנחה).

לייטי עליה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה; מאי טעמא? - דלמא מיטרפא ליה שעתא (לייטי במערבא על מי שמשהה תפלת המנחה עד דמדומי חמה, שמא תטרף לו השעה ע"י אונס ועבר הזמן).

רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה [ואומר: "הושע ה' את עמך את שארית ישראל] בכל פרשת העבור [יהיו צרכיהם לפניך; ברוך אתה ה' שומע תפלה"] מאי 'פרשת העבור' (פרשת העבור)? אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשר עברה (והכי משמע בכל עניני פרישת העבור, כגון 'עברה בעברה' [?]) - יהיו כל צרכיהם לפניך (גלויים לפניך לרחם עליהם). איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה (ולשון 'פרשת העבור' = שהן פורשין לעבירה) - יהיו כל צרכיהם לפניך.

תנו רבנן: 'המהלך במקום גדודי חיה ולסטים - מתפלל תפלה קצרה; ואיזה היא 'תפלה קצרה'? רבי אליעזר אומר: עשה רצונך בשמים ממעל (שאין שם חטא ואין רצונך עליהם אלא לטוב, ועבור לתחתונים על רצונך), ותן נחת רוח ליראיך מתחת (שלא יתערבב רוחם על ידי הבריות, כגון על ידי חיות ולסטים), והטוב בעיניך עשה (אתה להם; ודוגמא זו מצינו בספר שופטים [יט:]). ויאמרו בני ישראל חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו וגו', בא"י שומע תפלה. רבי יהושע אומר: שמע שועת (שועת - לשון גניחה יותר מתפלה) עמך ישראל, ועשה מהרה בקשתם, בא"י שומע תפלה. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם, בא"י שומע תפלה. אחרים אומרים: צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה (ואינם יודעים לפרש צרכיהם); יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פונסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה ברוך אתה ה' שומע תפלה. אמר רב הונא: הלכה כאחרים. אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא: לא תרתח (לא תכעוס) ולא תחטי (שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא), לא תרוי (לא תשתכר ביינך) ולא תחטי; וכשאתה יוצא לדרך המלך (טול רשות) - בקונך וצא' מאי 'המלך בקונך וצא'? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: זו תפלת הדרך. ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך; מאי 'תפלת הדרך'? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה.

אמר אביי: לעולם

(ברכות ל, א) לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא (אל יתפלל תפלה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת); היכי נימא? יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו' אימת מצלי? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: משעה שמהלך בדרך. עד כמה (זמנה להתפלל)? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: עד פרסה (אבל לא לאחר שהלך פרסה; ובעל הלכות גדולות מפרש: עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל? - עד פרסה: אפילו אין לו לילך אלא עד פרסה, אבל דרך פחות מפרסה - אין צריך להתפלל תפלה זו). והיכי מצלי לה?

רב חסדא אמר מעומד, רב ששת אמר אפילו מהלך.
 רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא וקא מצלי;
 אמר ליה רב ששת לשמעיה (רב ששת מאור עינים הוה): מאי קא עביר רב
 חסדא?
 אמר ליה קאי ומצלי.

אמר ליה: אוקמן נמי לדידי ואצלי: מהיות טוב אל תקרא רע (הואיל
 ואני יכול להתפלל מעומד, שהרי חבונתי עומדת - לא אקרא רע להתפלל מהלך, ואף על פי שמותר).

מאי איכא בין 'הביננו' ל'תפלה קצרה'?
 הביננו בעי לצלויי שלש קמיייתא ושלש בתרייתא, וכי מטי לביתיה
 לא בעי למהדר לצלויי; בתפלה קצרה לא בעי לצלויי לא שלש
 קמיייתא ולא שלש בתרייתא, וכי מטי לביתיה בעי למהדר לצלויי
 (שהרי לא התפלל כלום מתפלת י"ח), והלכתא: הביננו מעומד, תפלה קצרה בין
 מעומד בין מהלך.

היה רוכב על החמור [- ירד ויתפלל, ואם אינו יכול לירד - יחזיר את
 פניו, ואם אינו יכול להחזיר את פניו - יכוין את לבו כנגד בית קדשי
 הקדשים. היה מהלך בספינה או באסדא - יכוין את לבו כנגד בית קדשי
 הקדשים]:

תנו רבנן: 'היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה; אם יש לו מי
 שיאחז את חמורו - ירד למטה ויתפלל, ואם לאו - ישב במקומו
 ויתפלל; רבי אומר: בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל, לפי
 שאין דעתו מיושבת עליו (שקשה עליו עכוב הדרך)'.
 אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי.

תנו רבנן [תוספתא ברכות פ"ג מ, טו]: 'סומא ומי שאינו יכול לכוין את
 הרוחות (לצד ארץ ישראל, כדבעינן למימר [להלן] בסוף הברייתא) [תל שהכל פונים בו] -
 יכוין לבו כנגד אביו שבשמים, שנאמר (מלכים א' ח, מד) [כי יצא עמך למלחמה על איבו
 בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה'] [דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך];
 היה עומד בחוצה לארץ - יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל, שנאמר
 (מלכים א' ח, מח) [ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם] והתפללו אליך דרך ארצם
 [אשר נתתם לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בנית לשמך];
 היה עומד בארץ ישראל - יכוין את לבו כנגד ירושלים, שנאמר (מלכים
 א' ח, מד) [כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת] [בה והבית
 אשר בנתי לשמך];

היה עומד בירושלים - יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר (דברי
 הימים ב' ו, לג) [וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך
 הנטויה ובאו] והתפללו אל הבית הזה;

היה עומד בבית המקדש - יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים,
 שנאמר (מלכים א' ח, לה) [בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך] והתפללו אל המקום הזה [והודו את שמך
 ומחטאתם ישוּבון כי תענם];

היה עומד בבית קדשי הקדשים - יכוין את לבו כנגד בית הכפורת;
 היה עומד אחורי בית הכפורת (במערב העזרה היו י"א אמה חצר, מכותל בית קדשי
 הקדשים לכותל מערבי של עזרה) - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת (והעומד שם
 מחזיר פניו לבית הכפורת למזרח); נמצא עומד במזרח - מחזיר פניו למערב,
 במערב - מחזיר פניו למזרח, בדרום - מחזיר פניו לצפון, בצפון
 - מחזיר פניו לדרום; נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום
 אחד.

אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא: מאי קראה? (שיר השירים ד, ז) כמגדל דוד
 צוארך בנוי לתלפיות [אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגברים] - תל שכל פיות פונים בו.
 אבוה דשמואל ולוי, כי הוו בעו למיפק לאורחא - הוו מקדמי (קודם
 היום) ומצלי, וכי הוה מטי זמן קרית שמע - קרו.
 כמאן?

כי האי תנא, דתניא: 'השכים לצאת לדרך - מביאין לו שופר
 ותוקע, לולב ומנענע, מגילה וקורא בה; וכשיגיע זמן קרית שמע
 - קורא; השכים לישיב בקרון או בספינה (איכא בעתותא דמאיא) - מתפלל,
 וכשיגיע זמן קרית שמע - קורא;

רבי שמעון בן אלעזר אומר: בין כך ובין כך קורא קרית שמע ומתפלל (ימתין עד שיגיע זמן קרית שמע ויקראנה, ואחר כך יתפלל), **כדי שיסמוך גאולה לתפלה.**

במאי קמיפלגי?

מר סבר תפלה מעומד עדיף (שיכול לכוין את לבו; לפיכך היו מקדימין להתפלל מעומד בביתם: שלא יצטרכו להתפלל בדרך במהלך), ומר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף. מרימר ומר זוטרא הוו מכנפי בי עשרה בשבתא דרגלא (שלפני פסח ועצרת וסוכות) ומצלו, והדר נפקי לפרקא (ומרימר בעירו ומר זוטרא בעירו היו הדרשנים, ושחרית היו העם הולכים לבית המדרש וכשמגיע זמן קרית שמע – קורין, והדרשן דורש, והעם נשמטים ומתפללים איש איש לבדו; ולכך הם היו מאספין להם עשרה שחרית קודם שילכו לבית המדרש, וקורין קרית שמע, ומתפללים בסמיכת גאולה לתפלה - והדר נפקי לפרקא ודרשי).

רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב (רב אשי היה ראש ישיבה במתא מחסיא ודורש והוא לא היה מתפלל קודם בית המדרש אלא כשמגיע זמן קרית שמע - לוחש הרבה יחד למתורגמן העומד לפניו, ובעוד שהמתורגמן משמיע לרבים - הוא קורא את שמע וסומך גאולה לתפלה ומתפלל מיושב, שלא היה רוצה לצאת שלא להטריח את הצבור לקום מפניו; **בהדי צבורא** = בשעה שהצבור נשמטין ומתפללין; אי נמי **בהדי צבורא** = כמו שהוא יושב בתוך הצבור, כלומר: שאינו יוצא); **כי הוה אתי לביתה** - הדר ומצלי מעומד (חוזר ומתפלל מעומד לכוין את לבו).

אמרי ליה רבנן: ולעביד מר כמרימר ומר זוטרא?

אמר להו: טריחא לי מלתא (לאחר בית המדרש עד שאתפלל).

ולעביד מר כאבוב דשמואל ולוי (שמתפללין קודם היום בביתם מעומד, ולא תצטרך

לשתי תפלות, ומשום מסמך גאולה לתפלה - כיון דמצלו קודם קרית שמע לא קפדי)?

אמר להו: לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי (שיקדימו תפלה לקריאת שמע; הלכך - כיון דממתין מתפלה עד זמן קרית שמע, מצוה לסמוך תפלה אחר גאולה; לפיכך מתפלל מיושב במקומו; ולפי שאין דעתו מיושבת עליו כל כך - צריך לחזור ולהתפלל בביתו).

משנה:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר (לא תקנוה אלא בצבור; **חבר עיר** = חבורת העיר, אבל לא ליחיד) וחכמים אומרים: בחבר עיר ושלא בחבר עיר.

רבי יהודה אומר משמו (של רבי אלעזר בן עזריה): כל מקום שיש שם חבר עיר - יחיד פטור מתפלת המוספין. (ובגמרא פריך: היינו תנא קמא אליבא דרבי אלעזר בן עזריה!)

גמרא:

רבי יהודה היינו תנא קמא?

איכא בינייהו יחיד שלא בחבר עיר (יחיד הדר בעיר שאין שם עשרה): תנא קמא סבר פטור (לתנא קמא אליבא דרבי אלעזר, דאמר לא תקנוה אלא בעשרה - יחיד זה פטור), ורבי יהודה סבר חייב (ולדבי יהודה אין יחיד פטור אלא במקום עשרה ששליח צבור פטור). אמר רב הונא בר חנינא אמר רבי חייא בר רב: הלכה כרבי יהודה. שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה.

אמר ליה רב חייא בר אבין: שפיר קאמרת, דאמר שמואל: מימי לא מצלינא צלותא דמוספין ביחיד

(ברכות ל, ב)

בנהרדעא (לפי שיש שם צבור והשליח פוטרי) לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא (חיל) דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד והוא יחיד שלא בחבר עיר.

יתיב רבי חנינא קרא קמיה דרבי ינאי, ויתיב וקאמר: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה.

אמר ליה פוק קרא קראיך לברא, דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה.

אמר רבי יוחנן: אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי (ולמה ליה שתי תפלות? אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין, שמע מינה לית ליה דרבי אלעזר בן עזריה).

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה (ותרוויהו דשחרית)?

אמר ליה: חזי מאן גברא רבה דקמסהיד עליה (רבי יוחנן, שהעיד על הדבר - יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היתה)!

רבי אמי ורבי אסי, אף על גב דהוּו להו תליסר בי כנישתא
בטבריא - לא הוּו מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוּו גרסי.
איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו (רב) - אמר: הלכה כרבי
יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה.
רבי חייא בר אבא שלי והדר שלי.

אמר ליה רבי זירא: מאי טעמא עביד מר הכי?: אילימא משום דלא
כוון מר דעתיה - והאמר רבי אליעזר 'לעולם ימוד אדם את עצמו:
אם יכול לכוין את לבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל'? אלא דלא
אדכר מר דריש ירחא? והתניא 'טעה ולא הזכיר של ראש חודש
בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית, בשחרית
אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין, במוספין (שהתפלל
אתה חונן) אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה'?
אמר ליה: לאו איתמר עלה 'אמר רבי יוחנן בצבור שנו (דאין מחזירין
משום דשמע ליה משליח צבור ואיכא מקצת הזכרה, אבל ביחיד צריך לחזור; ובעל הלכות גדולות מפרש לה
בשליח צבור, משום טירחא דצבורא, אבל יחיד הדר)'!

כמה ישהה בין תפלה לתפלה (מי שיש עליו לחזור ולהתפלל: או משום דטעה או משום
מוספין - כמה ישהה בין זו לזו)?
רב הונא ורב חסדא: חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו (שתהא דעתו
מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה), וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו (לשון חילוי
והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי).
מאן דאמר 'כדי שתתחונן דעתו עליו' - דכתיב (דברים ג, כג) ואתחנן אל ה'
[בעת ההוא לאמר], ומאן דאמר 'כדי שתתחולל דעתו עליו' דכתיב (שמות לב, יא)
ויחל משה את פני ה' אלקיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה].

אמר רב ענן אמר רב: טעה ולא הזכיר של ראש חודש ערבית - אין
מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום.
אמר אמימר: מסתברא מילתא דרב - בחדש מלא (כשהחדש שעבר מלא - עושין ראש
חודש שני ימים, הלכך יכול לאומרה למחר: דערבית של מחר ראש חודש גמור יותר מן הראשון), אבל
בחדש חסר מחזירין אותו.
אמר ליה רב אשי לאמימר: מכדי רב טעמא קאמר (שאין מקדשין את החדש
בלילה)? מה לי חסר ומה לי מלא! אלא לא שניא.

הדרן עלך תפלת השחר